

TÁJFUNKCIÓ ELEMZÉS, MINT MEGALAPOZÓ MUNKARÉSZ A VIDÉKFEJLESZTÉSI STRATÉGIÁKBAN

FILEPNÉ KOVÁCS KRISZTINA^{1*}, DANCSONÉ FÓRIS EDINA¹, VALÁNSZKI ISTVÁN¹

¹ Szent István Egyetem, Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék

*e-mail: filepne.kovacs.krisztina@tajk.szie.hu

Absztrakt

Az ökoszisztéma szolgáltatások valamint a tájfunkciók fogalma ma már egyre elterjedtebb a tájökológiai kutatásokban, a táj- és szabadtér tervezésben. A két meghatározás egymással párhuzamosan jelent meg a szakirodalomban, hasonló jelentést hordoznak, azonban más megközelítésből indulnak ki. A gazdasági értékeléssel kiegészített tájfunkció elemzés hatékony eszköze lehet a vidékfejlesztésnek, hiszen alkalmas egy-egy térség, település táji erőforrásainak, potenciáljának illetve a korlátainak/hiányainak a feltárására. Vizsgáltuk az országos és a helyi vidékfejlesztési stratégiák megalapozottságát.

Bevezetés

Az ökoszisztéma szolgáltatások valamint a tájfunkciók fogalma ma már egyre elterjedtebb a tájökológiai kutatásokban, a táj- és szabadtér tervezésben. A két meghatározás egymással párhuzamosan jelent meg a szakirodalomban, hasonló jelentést hordoznak, azonban más megközelítésből indulnak ki. Az ökoszisztéma szolgáltatásokkal szemben a tájfunkció fogalmát általában térségek, tájak, tájhasználati rendszerek által nyújtott javakhoz, szolgáltatásokhoz köti a nemzetközi szakirodalom, amikor a terület- és a tájhasználat műszaki, kulturális és gazdasági jellemzőit is kiemelik a kutatók. A vidékfejlesztés hatékonyságát alapvetően meghatározza a fejlesztési stratégiák megalapozottsága, mennyiben reagálnak a táji adottságokra, hiányokra és értékekre. A kutatásunk céljai a következők voltak:

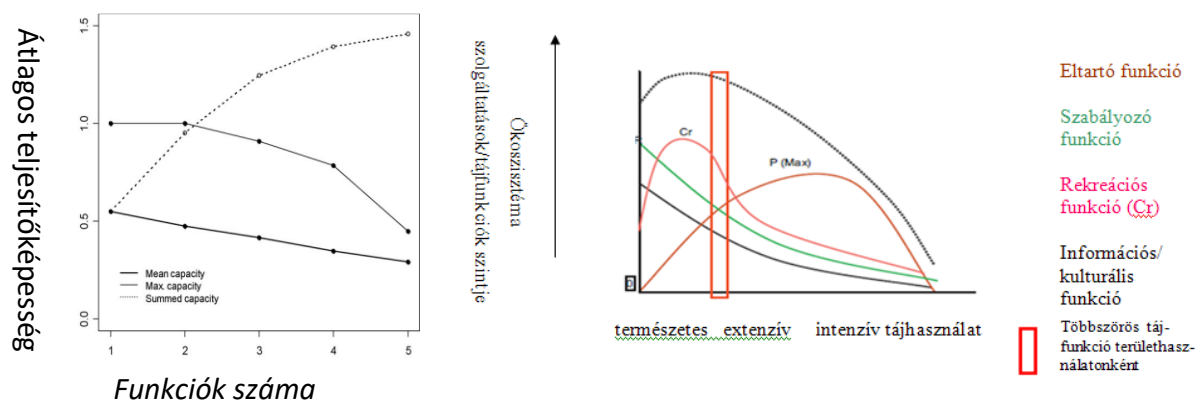
- A mintatárségek környezeti-táji és gazdasági helyzetének elemzése, összevetése (térségi elemzés);
- A tájfunkció elemzések összevetése a mintatárségek vidékfejlesztési stratégiáival, annak érdekében, hogy feltárjuk megalapozottságukat.

A tájfunkciók illetve az ökoszisztéma szolgáltatások fogalma az óta terjedt el, mióta egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az emberi jólét alapvetően az élő rendszerek állapotával függ össze. Azokat a javakat, funkciókat, spirituális és esztétikai értékeket nevezzük ökoszisztéma szolgáltatásoknak, amelyeket az emberiség közvetve vagy közvetlenül felhasznál (Costanza et al., 1997; de Groot et al., 2002).

A multifunkcionális mezőgazdaság és a vidéki térségek gondolatának megszületése is ehhez a gondolatkörhöz kapcsolódik (EEC, 1992, Ángyán et al., 2004), melynek alapeszméje, hogy a mezőgazdaság termelői funkció mellett elismeri a vidéki térségekben betöltött kulturális és természetvédelmi jelentőségét is. Extenzív hasznosítású, javarészt természetközeli felszínborítással rendelkező térségek esetében az ökoszisztéma szolgáltatások és a tájfunkciók közé egyenlőségjel tehető, hiszen alapvetően a természet nyújtotta javak és létfenntartó folyamatok állnak a középpontban (Konkoly-Gyuró, 2011).

Willemen és kutató csoportja kutatásaik során arra a megállapításra jutott, hogy azokban a térségekben, ahol többféle tájhasználati funkció van jelen, a táji rendszerek által nyújtott javak és szolgáltatások összesített értéke magasabb, mint a monofunkciós helyeken (1. ábra). (Willemen et al., 2010).

1. ábra: A tájfunkciók számának és az átlagos, maximális és összesített teljesítő-képességének összefüggései (Willemen et al., 2010) valamint a területhasználat, biodiverzitás (Braat, de Groot, 2012)

A nemzetközi és hazai szakirodalomban többféleképpen is nevesítik, csoportosítják a táji rendszerek által nyújtott javakat, értékeket: alapvetően három nagy csoport jelenik meg: természet/gazdasági, ökológiai/környezeti és egyéb társadalmi (kulturális, esztétikai stb.) javak és szolgáltatások.

Mintaterület

Kutatásunkhoz Magyarország három különböző részén elhelyezkedő, különböző adottságú, de alapvetően aprófalvas vidéki térséget választottunk, a Csornai, a Pásztói és a Gönci járást.

A Csornai járás a Kisalföldön helyezkedik el, sajnos fejlődési potenciáljában messze elmarad a szomszédos térségközpontoktól. A járás a Rábaköz és a Hanság településeinek egy részét fogja össze. A Rábaköz kedvező agrár-adottságai miatt évszázadok óta intenzíven

művelt mezőgazdasági táj. A Hanság vizes élőhelyei, mocsárlápjai, erdői, továbbá a Rába galériaerdői jelentik a legjelentősebb természeti értéket. A Rábaköz Vidékfejlesztési Egyesület a járás jelentős részét magába.

A Pásztói járás Nógrád megyében, a Mátra és a Cserhát találkozásánál található, a nagyvárosoktól és a fő közlekedési útvonalaktól viszonylag távol helyezkedik el. Belső periférikus helyzetűnek tekinthető, a kedvezményezett járások körébe tartozik. Központja a járás és a megye szélén, a Zagyva partján helyezkedik el. A térség átalakuló gazdaságában a változatos táji adottságok, a palóc kulturális örökség, a Cserhát Natúrpark és a Nógrádi Geopark jó alapot szolgáltatnak a turizmus fejlődésének. A járás területe – egyetlen települést kivéve – átfedésben van a Cserhátalja Helyi Akciócsoport területével.

A Gönci járás társadalmi-gazdasági szempontból az ország leghátrányosabb helyzetű térségei közé tartozik. A járás gazdag természeti, táji, kultúrtörténeti értékekben. A mintaterület északi részén húzódik a szlovák-magyar államhatár, melynek jelentős szerepe van a térség életében. Szlovákia második legnagyobb városa a 300.000 fős Kassa fele olyan távolságra van Gönctől, mely a járás székhelye, mint Miskolc, a megye-székhely. Az Abaúj Leader Egyesület (HACS) összesen 81 települést foglal magába (Encsi, Szikszói és Gönci járások), köztük a mintaterület túlnyomó részét.

Módszerek

Tájindikátorok segítségével igyekeztünk a térségeket a tájfunkció elemzés segítségével összehasonlítani illetve a térségen belüli különbségeket feltárni. Indikátorok segítségével elemeztük a mező- és erdőgazdasági értéket (szántók aránya, szőlő- és gyümölcstermesztés), a természetvédelmi és élőhelyi értéket (országos védett területek aránya, természetszerű felszínborítási formák aránya), a tájképi és kultúrtörténeti értéket (természetszerű felszínborítási formák aránya, műemlékek száma, jelentősége), a turisztikai és rekreációs értéket (turizmus típusok, vendégéjszakák száma), a gazdasági értéket (és az elérhetőséget).

Vizsgáltuk a nemzeti és a helyi vidékfejlesztési stratégiák cél- és eszközrendszerét és feltártuk, hogy a stratégiák mennyiben tudnak a tájfunkciók vagy ökoszisztéma szolgáltatások helyi szintjéhez igazodni céljaikban.

Eredmények

A tájfunkció elemzés segítségével feltártuk az egyes térségekre jellemző konfliktusokat, a hiányokat, hol tekinthető valamely tájfunkció szintje viszonylag alacsonynak.

Természetvédelmi, élőhelyi érték

A Csornai járás területén elül jelentős különbségek tárhatók fel: ökológiai szempontból rendkívül gazdag a hansági térség, köszönhetően a Fertő-Hanság Nemzeti Parknak, a Natura 2000 és a Ramsar területeknek. A Rábaköz alapvetően intenzív mezőgazdasági táj. A Pásztói járás sem tekinthető homogén egységnek. A járás területét érinti a Kelet-Cserhádi és a Mátrai Tájvédelmi körzet, a közöttük lévő kapcsolat azonban nagymértékben gátolt a Zagyva mentén futó forgalmas közút és vasút miatt. A Gönci járás keleti településeinek meghatározó a

Zempléni Tájvédelmi Körzet, nemzetközi jelentőségű védett területeteket mind a Hernád mentén, mind pedig a Zempléni-hegységben találhatunk. A magterületek közötti kapcsolat azonban nem biztosított.

Tájkép és Kultúrtörténeti érték

A csornai járás műemlékekben nem bővelkedik, a premontrei apátsági templom képviseli az egyetlen kiemelkedő kultúrtörténeti értéket. A falvak azonban népi építészeti emlékekben viszonylag gazdagok. A természetszerűség a természetvédelmi indikátorhoz hasonlóan jelentős különbségeket tár fel a járáson belül.

A Pásztói járás teljes területe a palóc kultúrkör által befolyásolt. A járás több települését érinti is a Palóc-út, jelentős népi építészeti értékekkel, kulturális hagyományokkal. Pásztó középkori városa jól bemutatatható építészeti emlékekkel rendelkezik, ezek kevésbé ismertek. A természeti értékek turistautakkal feltártak: a Cserhát és a Mátra tájvédelmi körzetei, a geopark és a Cserhát Natúrpark egyaránt vonzó a bakancsos, a falusi és ökoturizmus kedvelői számára

A Gönci járás esetében a legfontosabb kultúrtörténeti emlékek Göncön, Boldogkőváralján, Vizsolyban és Tállyán találhatók. A falvak gazdag népi építészettel büszkélkedhetnek.

Mezőgazdaság és Erdőgazdálkodás

A Csornai járásban a falvak életében meghatározó a mezőgazdaság, azonban sajnos a korábban tapasztalt zöldség és gyümölcsstermesztési volumen jelentősen visszaesett, ma a gyümölcs- és zöldségtermesztés az országos átlag alatt van. A Rábaköz intenzív, míg a Hanság és a Tóköz alacsony/közepes intenzitású mezőgazdasággal jellemezhető. Az erdőgazdálkodás nem jelentős a területen.

A Pásztói járás területét jelentős mértékben erdők fedik, de a járás DNY-i részén a dombhátakon nagyobb szántókkal is találkozhatunk. Pásztón és a környező – mátrai – kedvező fekvésű domboldalakon korábban szőlőt termesztettek, boruk híres volt a mátraalji borok között. Mára inkább gyümölcsstermesztéssel foglalkoznak ezeken a területeken.

A mezőgazdasági termelés jellegzetességei alapján a Gönci járásban két, karakteres térség határolható le. A Hernád-völgyében a szántóföldek aránya magas, ezzel szemben a Zempléni-hegységben az erdőségek dominálnak. A szőlő- és gyümölcsstermesztés kiemelten fontos a déli települések esetében, amelyek a Tokaj Történelmi Borvidék Világörökségi területhez tartoznak. Gönc térségében, a gyümölcs-stermesztés és feldolgozás jelentős.

Turisztikai és rekreációs érték

Turisztikai szempontból a csornai járás szinte fehér foltnak tekinthető, csupán néhány településen mutatkozik magasabb turisztikai potenciál. A rekreációs aktivitás nagyon kicsi a területen, a meglévő adottságokat sem sikerült fejleszteni.

A Gönci járásban szélsőségesen oszlanak meg a turisztikai lehetőségek. Néhány település esetében egyáltalán nem beszélhetünk turizmusról. Kiemelkedik turisztikai

szempontból Telkibánya, Regéc. A fő turizmustípusok a falusi, az öko-, valamint a természetjáró turizmusok.

Pásztón a kiépült szabadtéri strandot főként a város és a környékbeli falvak lakói használják. A hegyvidéki túraútvonalak kevésbé frekvenciáltak. Pásztó fekvése a Mátra és a Cserhát között jó helyzeti potenciált jelent. A térségen halad keresztül a közeli nemzeti zárandokhelyhez, Mátraverebély-szentkúthoz vezető zárandokút. Közel található a világörökségi helyszín, Hollókő is, mely a járást is érintő Cserháti zöldúton is elérhető. A Palóc-út és a Cserháti Natúrpark a jelenlegi kihasználtságához képest több lehetőséget rejt magában.

Elérhetőség

A Csornai járáson belül a fő közlekedési folyosók (85-86-os utak) mentén fekvő települések könnyen megközelíthetők közösségi közlekedéssel is. A Rábaköz déli részei azonban nehezen elérhetők.

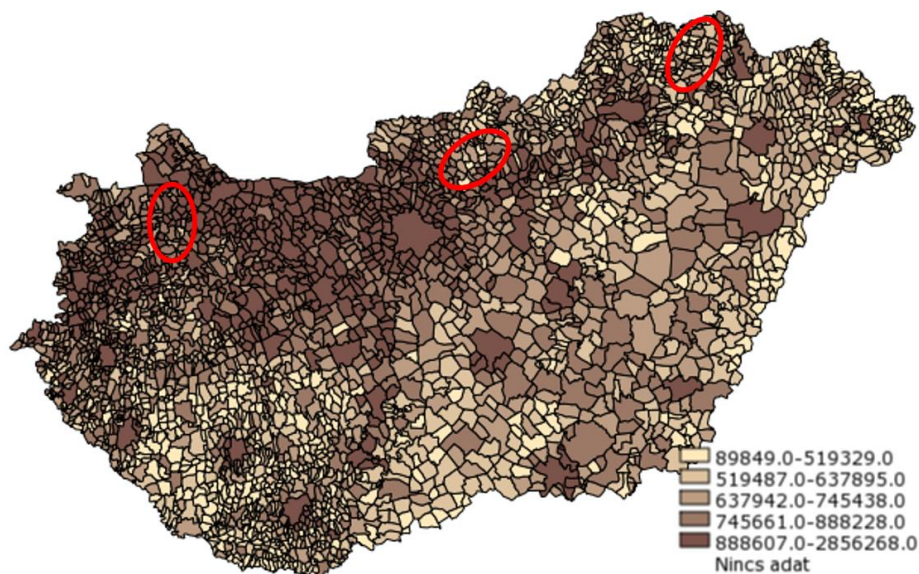
A Gönci járás esetén hasonló kettősséget figyelhetünk meg, mint a Csornainál. A déli és a nyugati települések viszonylag jó elérhetőséggel rendelkeznek. A Zempléni-hegység falvainak megközelíthetősége viszont rossz, a közösségi közlekedés fejletlen, több zsákfalu található itt.

Pásztó Budapesttől mintegy 80 km-re helyezkedik el, mind közúton, mind vasúton (átszállással) megközelíthető. A Cserháti falvak azonban csak közúton közelíthetők meg, közösségi közlekedéssel nehezen elérhetőek.

Gazdasági érték

Ahogy a 2. ábra is mutatja, a három járás közül az egy főre jutó összes belföldi jövedelem értékei átlagosan a Csornai járásban a legnagyobbak. Mindegyik járásban belül jelentős különbségeket tártunk fel.

Egy lakosra jutó összes belföldi jövedelem (Ft/fő) 2014

2. ábra: Egy lakosra jutó összes belföldi jövedelem (Ft/fő) 2014, kiemelve a Csornai, a Pásztói és a Gönci járás

Vidékfejlesztés és tájfunkciók

A Nemzeti Vidékstratégia alapcélja az ország vidéki térségeinek népességeltartó és népességmegtartó képességének javítása. A stratégia elismeri az ökoszisztéma szolgáltatások megfelelő szintjének biztosítását. A stratégia a vidékpolitika funkcióiként az alábbi célokat fogalmazza meg:

1. A táj, a természeti értékek és erőforrások védelme és fenntartható használata, az ökoszisztéma szolgáltatások megőrzése.
2. Egészséges és biztonságos élelmiszer előállítás és –ellátás.
3. Megélhetés, kedvező életfeltételek és életminőség biztosítása a vidéki népesség számára, a vidéki közösségek megerősítése, életminőségének javítása.

Ezekon kívül a stratégia még 16 alkalommal említi meg az ökoszisztéma szolgáltatások, illetve az ökoszisztémák fogalmát. A tájdiverzitás mellett tájépítésként üdvözlendő, hogy hangsúlyozza a tájgazdálkodás fontosságát is. Tovább lépve lássuk tehát a konkrét, helyi célokat. A Csornai járás jelentős részét lefedő Rábaköz Leader csoport által kidolgozott HVS viszonylag tág szemlélettel fogalmazta meg a célokat, amelyek a turisztikai, ökoturisztikai fejlesztéstől a mezőgazdaság versenyképességének javítását egyaránt magukba foglalták, a stratégia azonban nem tudott túllépni a vállalkozásfejlesztés közvetlen korlátain. Mára sajnos még ez a célskála, is teljesen beszűkült, a támogatható tevékenységek köre gyakorlatilag kimerül a kiállítások, rendezvények szervezésének támogatásában.

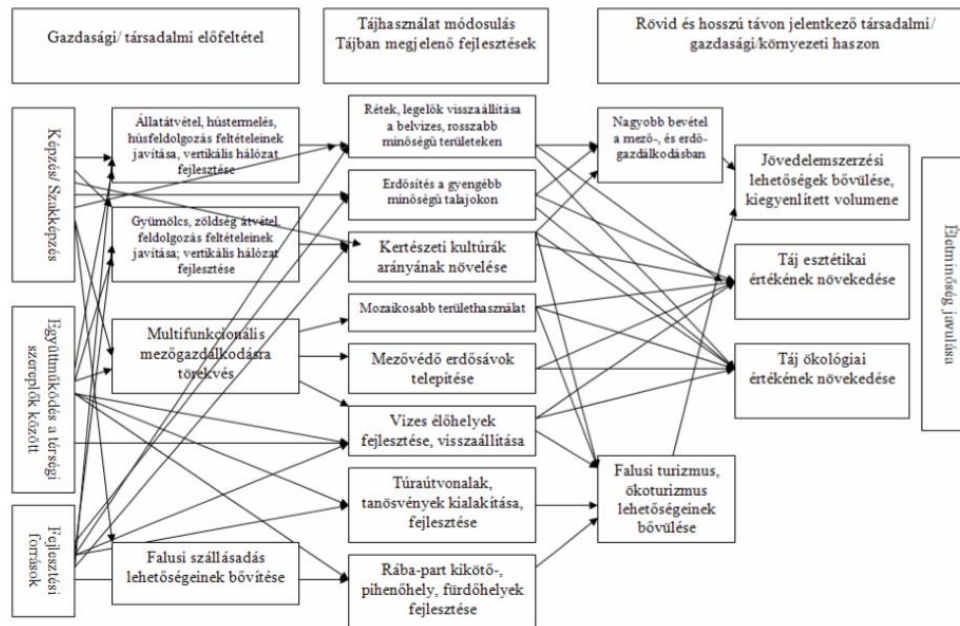
A Cserhátalja Vidékfejlesztési Egyesület által kidolgozott Helyi Fejlesztési Stratégia (HFS, 2016) a támogatandó területeket a vállalkozásfejlesztés, a kisléptékű iparterületek létrehozása és fejlesztése, a turisztikai szolgáltatások fejlesztése és rendezvények szervezése, a közösségi fejlesztések, az előkészítő dokumentációk elkészítése, biztonságtechnikai beruházások és a polgárőrségek eszközbeszerzései, az alacsony hulladék kibocsátás és zöldenergia hasznosítás, valamint az esélyegyenlőség témaköreiben határozta meg.

A Gönci járást is magában foglaló Abaúj Leader csoport HVS-e a Rábaközi példához hasonlóan meglehetősen tág célokat fogalmazott meg: térségi gazdaság versenyképességének növelése, vidéki élet minőségének javítása, térségi turisztikai potenciál növelése, civil társadalom erősítése, térségi PR és marketing, a térségben élők képzettségének növelése. Ebben az esetben is a projektek között főként a vállalkozások fejlesztése, a képzések, és néhány esetben a rendezvények szervezése jelenik meg. Ugyanakkor a stratégia már kitér a Zemplén erdőségeiben rejlő erdészeti és turisztikai potenciálra is, illetve tartalmaz egy rövid listát a természeti és kulturális értékekről (Abaúj kivirul – Helyi Vidékfejlesztési Stratégia, 2013).

A helyi fejlesztési stratégiákból hiányzik a belső erőforrásokat mozgósító a táji adottságokból adódó lehetőségeket és korlátokat feltáró tájzsemlélet. Az egyetlen kivétel ez alól a turizmus, amelynek fejlesztési koncepciójában megjelennek egyes elemek a területi léptékű, táji összefüggéseket is felismerő, azokat kihasználó tervezésnek. Így támogathatóvá válhatnak az egyes turisztikai vonzerőket összekötő helyi fejlesztési elképzelések is – ha lesznek ilyen kezdeményezések.

A vidékfejlesztésben alapvető fontosságúnak tartjuk a táji adottságoknak megfelelő területhasználatokból fakadó gazdasági, társadalmi, környezeti szempontok/érdekek harmonikus egyensúlyának fontosságát. Ez a sokoldalúság tájhasználati szinten a tájfunkciók, harmonikus működésében nyilvánul meg, ami a gazdasági tevékenységek diverzifikálódását teszi lehetővé a helyi lakosság számára, ezért ösztársadalmi szinten kedvezőbb feltételeket jelentenek. Ehhez olyan vidékfejlesztési tervezésre van szükség, amelyben a táji adottságokat jobban tükröző területi folyamatok, a lehetséges szinergiák és a térségi szintű kezdeményezések kapnak nagyobb hangsúlyt a szigetszerűen végrehajtható és támogatható projektekkel szemben.

3. ábra: Példa néhány területhasználati, tájfejlesztési beavatkozás hatásaira és előfeltételeire a Csornai járásban (saját szerkesztés)

A tájfunkciók diszharmonikus működése gyengíti a táj népességmegtartó képességét. A táji rendszerek összetettsége miatt a tájhasználat változás komplex sokszereplős folyamat részeként valósulhat csak meg, ennek hiányában a tervek csak az asztalfiókok tervei maradnak. A tájhasználatban javasolt változások, amelyek a tájfunkciók magasabb szintű működését tennék lehetővé, csak nagyon sokrétű gazdasági és társadalmi feltételrendszer megléte mellett valósulhatnak meg térségi szinten (3. ábra), azonban megvalósulásuk jelentősen javítaná a térség népességmegtartó képességét. Sajnos a jelenlegi szabályozási környezetben, a gyakorlatban a vidékfejlesztés csak néhány sikeres példában (ami alapvetően szubjektív és ezért véletlenszerű tényezők hatására jön létre, amikor néhány elhivatott helyi aktív szereplő fellép és eléri a helyi összefogást) tud komplexen hatni az erőforrások fejlesztésére, megőrzésére. Míg a fejlesztési stratégiák nem tudnak a problémák gyökereihez mélyebben, alapos táji elemzéssel eljutni, a vidékfejlesztés hatékonysága messze elmarad a kívánatostól.

Összegzés

A vidéki térségek fenntartható fejlesztésére a gazdasági, a társadalmi és a környezeti szempontokat, feltételeket egyaránt figyelembe kell venni. A vidékfejlesztési tervek készítését megelőzően célszerű a tájfunkciók harmonikus működését értékelő tájfunkció-elemzést készíteni, amely megalapozza a belső, endogén erőforrások mozgósítását lehetővé tevő fejlesztési stratégiák kidolgozását. Három térségre készítettünk tájfunkció elemzést, majd második lépésként vizsgáltuk a helyi vidékfejlesztési stratégiák megalapozottságát. Sajnos általános következtetésünk, hogy a helyi fejlesztési stratégiákból hiányzik a belső erőforrásokat mozgósító a táji adottságokból adódó lehetőségeket és korlátokat feltáró komplex tájvizsgálat. A hatékonyságot tovább csökkenti, hogy a források lecsökkenése miatt jelentősen leszűkült a támogatható tevékenységek köre, ami a nagyobb léptékű, térségi fejlesztések megvalósítását nem teszi lehetővé és ezzel tovább erősíti a szigetszerűen megvalósítható projektszemléletű fejlesztést a vidékfejlesztésben.

Irodalomjegyzék

- Abaúj Leader HACS (2013) Abaúj kivirul – Helyi Vidékfejlesztési Stratégia, 2013
- Ángyán, J., Menyhért, Z. (szerk.) (2004) Alkalmazkodó növénytermesztés, környezet- és tájgazdálkodás. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest
- Costanza, R., Arge d', R. , Groot de, R., Farber, S. , Grasso, M., Hannon, B. , Limburg, K., Naeem, S., O'Neill, R.V., Paruelo, J., Raskin, R.G., Sutton, P., Belt van den, M. (1997) „The Value of the World's Ecosystem Services and Natural Capital”. *Nature*, 387: 253– 260.
- de Groot, R.S., Wilson, M., Boumans, R. (2002) A typology for the description, classification and valuation of Ecosystem Functions. *Goods Services Econ. Volume 41 Issue 3 pp. 393– 408.*
- de Groot, Braat (2012): The ecosystem services agenda: bridging the worlds of natural science and economics, conservation and development, and public and private policy, Volume 1, Issue 1, July 2012, Pages 4–15
- EEC (1992): 2078/92 EU Tanácsi Rendelet a tájfenntartás és a környezetvédelem követelményeinek megfelelő mezőgazdasági termelés támogatásáról
- ECRD 1996: European Charter for Rural Areas (1996) Strassburg. (Vidéki Térségek Európai Kartája), <http://assembly.coe.int>
- Filepné Kovács, K. (2013) Vidéki térségek versenyképességének tájhasználati szempontjai. Doktori értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem
- HFS 2016: Cserhátalji tények, esélyek, teendők 2014-2020-ban, Helyi fejlesztési stratégia, Cserhátalja Vidékfejlesztési Egyesület, 2016 május
- TEIR–Területi Információs Rendszer <https://teir.vati.hu/>
- Willemen Louse, Lars Hein, Martinus E. F. van Mensvoorta , Peter H. Verburg (2010): Space for people, plants, and livestock? Quantifying interactions among multiple landscape functions in a Dutch rural region In: *Ecological Indicators* 10 (2010) 62–73

